

Fondok és gyűjtemények a Román Országos Levéltár csíkszeredai kirendeltségének kezelésében 8.

A csíksomlyói római katolikus tanítóképző (1858–1956) iratai

Erdélyben az intézményes katolikus tanítóképzés az első *normaiskolák*¹ megszervezésével vette kezdetét a XVIII. század második felében. Ezek még nem voltak igazi pedagógusképző intézmények, inkább olyan főelemi mintaiskolák, amelyekben először történt kísérlet arra, hogy valamiféle egységes módszertani tudással vértézzék fel a népiskolák jövőbeli tanítóit. A normaiskolai keretek között zajló „tanítóképzés”, a főelemi elvégzésén túl, egy többnyire féléves vagy még rövidebb időtartamú, „gyorstalpaló” tanfolyamot jelentett, mely alatt a tanítójelölteknek a normamódszert² kellett elsajátítani. Az első normaiskolák Mária Terézia uralkodásának (1740–1780) végén, a felvilágosult abszolutizmus szellemében fogant népiskolai reform eredményeként jöttek létre.³ A kormányzat szándéka szerint tankerületenként egy-egy mintaiskola kellett volna létesülnön, amelyben az új módszer szerint vette volna kezdetét a tanítók képzése. A folyamat azonban lassan haladt előre: 1775-ben ugyan létrejött a mai értelemben vett Erdély első tanítóképző normaiskolája Temesváron,⁴ és következő év elején megnyílt ennek nagyszombati társa is, azonban a folyamat elakadt. A balsikernek több oka is lehetett, ezek közül azonban a legszembetűnőbb maga a kétes értékű módszer volt. Ugyanis a didaktikai hibákon túl, mivel német oktatónyelvre és kétnyelvű (ún. kéthasábos) tankönyvekre volt kidolgozva, a módszer a német és magyar/román⁵ nyelvben egyaránt jártas tanítókat kívánt. Márpedig ezek Erdélyben híjával voltak.

A római katolikus erdélyi tanítóképzés ügyében jelentősebb előrelépés évtizedekig nem történt. Miközben Egerben 1828-ban létrejött az első magyar *önálló* tanítóképző, 1840-ben pedig a császári

udvar elrendelte öt katolikus, két évfolyamos tanítóképző felállítását Magyarországon (ezekből egyik sem Erdélyben működött), az erdélyi tanítóképzés megmaradt normaiskolai keretek között. Meglepető, de érdemi változásokat a neabszolutizmus kora hozott, az 1853–1858 közötti időszakban ugyanis a Partium területén négy római katolikus képző is létesült: Nagyváradon és Szatmárnémetiben két tanító- és két tanítónőképző. Végül 1858-ban **Haynald Lajos** gyulafehérvári püspök jóvoltából létrejött az *erdélyi egyházmegye első, önálló tanítóképző intézete* is, Csíksomlyón.⁶

Az alapító főpásztor az intézmény szervezésével és alapjainak lerakásával **P. Simon Jukundián** csíksomlyói ferences szerzetes-tanárt bízta meg, aki negyedszázadon keresztül (1858–1883) maradt a tanítóképző igazgatója. 1858–1873 között a képző a csíksomlyói katolikus gimnázium telkén épült 4 tantermes épület egyik osztálytermében működött, a mai Szent István Kollégium szomszédságában.⁷ Az iskola már alapításakor nyilvánossági jogot kapott, azaz tanképesítő vizsgát szervezhetett és tanítói oklevelet bocsáthatott ki. Kezdetben két osztállyal működött, 1873-ban vált három-, majd 1898-ban négyosztályossá. A tanítójelöltek általában a szegényebb néprétegekből származtak, akik éppen azért választották e pályát, mert rövid idő alatt kenyérkeresethez juthattak.

Az 1860-ban jóváhagyott tanterv szerint a tanítójelöltek hittant és egyháztörténetet, nevelés-oktatást, magyar olvasást és nyelvtant, német nyelvet, számolást (írásban és fejben), egyházi éneket és orgonálást, gazdaságtant, szép- és helyesírást tanultak. Mindkét évfolyam heti 4-4 órát hospitált a főelemi iskolában, a má-

sodévesek pedig ugyanott heti 3 órában pedagógiai gyakorlatot folytattak.⁸ A kezdeti időszakban Simon Jukundián nem csupán igazgatója, hanem egyetlen rendes tanára volt az iskolának, több évig egy-maga tartotta mindkét évfolyam óráit, némelykor munkájában segítségére volt egy-két ferences szerzetes is. 1873-ban a tanítóképző megkapta a főelemi iskola két másik tantermét is, ezzel párhuzamosan pedig három évfolyamos intézetté alakult. Tanári kara is bővült, létrejött a második rendes tanári állás, és sikerült bevonnai hat gimnáziumi tanárt is az oktatásba. Ekkor már földrajzot, történelmet, természetrajzot, hazai alkotmányt, rajzolás és testgyakorlást is tanítottak.

Az iskola legkiegyensúlyozottabb és legeredményesebb időszakai minden bizonnyal a XIX. század utolsó két évtizede és a XX. század első éveit voltak, amikor az intézmény élén **Földes József** (1883–1897 között), majd **Karácsony József** állt (1897–1918 között). Igazgatásuk alatt komoly gyarapodást mondhatott magáénak az intézmény: 1884-től a diákok az iskola saját tankertjében gyakorolhatták a kertészkedést, gyümölcsfanevelést és méhészkedést. 1888-tól pedig jóval tágasabb, kényelmesebb elhelyezés várta a tanítójelölteket, hiszen sikerült megszerezni a katolikus gimnázium nyolc helyiségét: 3 osztálytermet és egy igazgatói szobát a földszinten, illetve a dísztermet és 3 hálótermet az emeleten. Ettől kezdve tehát bentlakásban lehetett elhelyezni az egyre távolabbról érkező hallgatókat. Több évtizedes huzavona végére tett pontot gr. Majláth Gusztáv Károly püspök, amikor 1898-ban, az immár négy évfolyamosra bővített tanítóképző mellé gyakorlóiskolát is szervezett.¹⁰ A következő évtől kezdődően, elsőként az országban kézimunkát is tanítottak Csíksomlyón. 1894-től, magántanulóként lányok is tehetnek képesítő vizsgát, 1902-től azonban újból csak fiúk szerezhetek tanítói és kántori oklevelet.

Amikor 1911-ben a katolikus főgimnázium Csíkszeredába költözött, a megürült Pretóriumot a tanítóképző vette birtokba.¹¹ Úgy tűnt, a számos hurcolkodást megélt félszázados intézet végre megleti helyét. A számításokat azonban keresztülhúzta az első világháború, amely ha-

A tanítóképző 1888–1911 közötti épülete Csíksomlyón (archív)

marosan az intézmény létét is kérdésessé tette. A háborús körülmények nyomán lehetetlenné vált az oktatás, mi több, a katonaság által lefoglalt épület és iskolai berendezés is hatalmas károkat szenvedett. A betörő román hadsereg elől menekülő kényszerülő csiki intézmények és polgári lakosság részére a Belügyminisztérium Debrecen és a környékbeli hajdúsági településeket jelölte ki ideiglenes tartózkodási helyül. A debreceni Református Tanítóképző fogadta be a Csíksomlyóról menekült 17 képzős diákot¹², de a városban talált menedéket Karácsony József igazgató is.

Az alábbiakban pár iskolatörténeti adalék következik, néhány részlet az iskola vezetése és a fenntartó egyházi hatóságok között a háborús károk és az újrakezdés tárgyában folytatott hivatali levelezésből:

„Nagyméltóságú Püspök Gróf Úr! Kegyelmes Uram!

A méltóságos igazgatótanács szóbeli utasítására október 30-án Kolozsvárról, hová Excellenciád távirati hívására jöttem Debrecenből, Csíksomlyóra jöttem 5 napig tartó kínos utazás után, a legérzékenyebb nélkülözések között.

Itt mindent feldúlva találtam az intézetben. Az intézet falai és a fődél egésze ép. De minden egyéb a legborzasztóbb ruinában hever, ami még itt maradt. Az összes ajtókat feltörték, többet bezúztak, zárokat, kulcsokat, minden vasneműt elvitték. Az igazgatói lakásban se bútort, se ruhaneműt, még egy parányit sem találtam. Az igazgatói irodában sem találtam meg a felszerelést, **a levéltárt foszlányokra szaggatták, és a padlásokon szétszórták.** A tanári, ifjúsági könyvtárakat, a kézimunkatermet, a rajzszerteret, fizikai szertereket, minden felszerelést szétromboltak; minden teremben a felszerelés romhalmaz; a roncsok és üvegdarabok miatt alig lehet az egyes szobákban egy-két lépést tenni.

Az udvart, a kertet, a méhest épp úgy megrongálták, a méhes felszerelését vagy összetörték, vagy a felhasználhatót elvitték. A gyakorlóiskola és az internátus 2 terméből löistállót és sertés- vagy libaölt csináltak. A többi szobában most is katonák laknak, az udvaron van egy lőszer szállító autókolónia. A kertből a zöldséget szemem előtt ássák ki a katonák, a tűzifát hordják el; kérés, tiltakozás eredménytelen, úgy a katonai, mint a megbénult közigazgatási hatóság előtt. Az itthon maradt szemtanúk állítása szerint az oláhok pusztítása csekély volt, de a csehek, bajorok és a most is itt lévő német katonák lopása, rombolása több az égbekiáltó vandalizmusnál. Csak annyit intéz-

kedhettem, hogy az összes emeleti termekre az összegyűjtött ajtókat rászegeztem, hogy bár a kóbor kutyák ne járják össze a romban lévő s talán még használható kevés maradványt. ...

Nagyméltóságodnak atyai jobbját csókolva vagyok,

Csíksomlyó, 1916. november 6.

alázatos papja:

Karácsony József s. k.¹³

„Nagyméltóságú Püspök úr! Kegyelmes Uram!

Hivatkozással a folyó év november havi 252. számú alázatos felterjesztésekre mély hódolattal jelentem, hogy Csíksomlyóról Kolozsvárra november 11-én visszaérkeztem.

Az adott körülményekhez képest minden lehetségest megtettem. Az intézetben állomásozó autókolónia vezető altisztjére bíztam az iroda, 2 könyvtár; kápolna, a labor, rajzszerter, kézimunkaterem őrzését, melynek ajtajára feliratot függesztettünk ki, hogy azokat fel ne törjék. A menekülés előtt beszerzett intézeti fát el akartam adni az ott állomásozó katonaságnak, de nem vették meg, mert így is a sajátjuknak tekintik. Amíg a katonaság ott lesz, mindent felemészti. Az embert szóhoz sem engedik jutni. Az intézet 3 autókolónia állomáshelye; jelenleg 50–70 teherautó van ott. Csak néhány lakó van otthon, ez is éhezik, és remeg az oláhok második betörésétől, ami nincs kizárva, mert Szárhegyen, Csíksomlyón, Csíkszentmártonon az Aklosban vannak az oláhok. ...

Nagyméltóságodnak kézcsókoló papja,

Kolozsvár, 1916. november 14.

Egyetem utca 10.

Karácsony József

igazgató¹⁴

„Az Erdélyi Római Katolikus Státus Igazgatótanácsától

Nagyméltóságú Gróf Mailáth Gusztáv Károly valóságos belső titkos tanácsos, erdélyi püspök úrnak, Gyulafehérvár

A csíksomlyói tanítóképző intézet tankepesítő vizsgálatain való megjelenésre felkért Pál Gábor nyugalmazott főgimnáziumi igazgató, státusi képviselő a vizsgálatok lefolyásáról tett jelentésében a tanítóképző intézet állapotáról a következőket mondja: «Nem tartozik feladatomhoz a tanítóképző intézet külső állapotáról referálni, de el nem hallgathatom azt a lehangoló benyomást, amit a belépőre s még inkább az ott foglalatokozóra tesz. Folyosók és tantermek padozata annyira elkopott, hogy több helyen kerülgetni kell a padlónélküli porfoltokat. Az ablakok be-

törve, zárójuk leszaggatva. Még abban a teremben is, ahol a vizsga folyik, a külső és belső ablak madzaggal van egymáshoz erősítve, hogy a szél ki vagy be ne vágja. Hol a külső, hol a belső ablakon, hol mindkettőn egy vagy több üvegtábla betörve, az ajtó annyira elrepedve, hogy a künnjárót rajta keresztül látni lehet. ... Ezek részben háborús nyomok, részben elhanyagoltságból származnak. Helyrehozataluk a mai nehéz viszonyok között, tudom, hogy nehéz, sőt óriási feladat lenne, de túrhetően lakható állapotba hozása mégis elengedhetetlen. Mert egy következő évről így nekimenni veszedelmes lenne tanárok és tanulók egészségére és káros hatású a rend és tisztaság iránti érzékre. Ilyen környezetben tanár és tanuló jó kedvvel nem működhetik, csak robotmunkát végezhet. Ezenkívül a tanuló még a rendben levő épületet sem szokta kímélni, mert könnyelműségénél fogva hiányzik belőle a közvagyon óvása iránt az érzék. A romlásnak indultat még szabadban rongálja, talán azért, mert úgy is rossz. ... Az erdélyi egyházmegye egyetlen római katolikus tanító és kántorképzője mégiscsak megérdemli, hogy nagy áldozat árán is, egyelőre legalább túrhető állapotba hozassék.»

Van szerencsénk ezt Nagyméltóságoddal tudomásvétel és a további szükséges intézkedések, nevezetesen az épület karbáhozására vonatkozó lépések megtétele végett tisztelettel közölni. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletünk nyilvánítását.

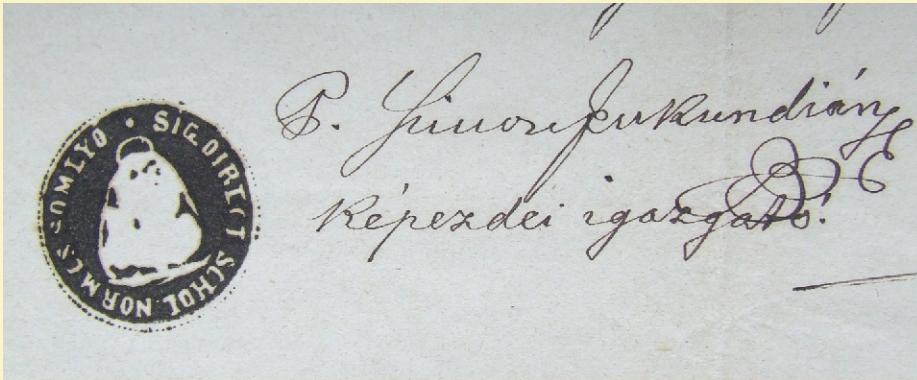
Kolozsvár, 1920. május 14-én

Báró Szentkereszty [Zsigmond] s. k.

alelnök

Jánosy [Béla] s. k. titkár¹⁵

Végül a Püspökség, a Katolikus Státus és a Csíki Magánjavak vezetése nem a Pretórium költséges felújítása, hanem a képző Csíkszeredába való költöztetése mellett döntött. Egy szűk évtizedre (1922–1931) a tanítójelöltek a katolikus főgimnázium északi szárnyában kaptak elhelyezést.¹⁶ A román oktatáspolitikai diszkriminatív intézkedései nyomán a tanítóképző 1931-ben a kézdivásárhelyi katolikus gimnáziumba¹⁷, 1934-ben pedig a megszüntetett marosvásárhelyi katolikus gimnázium¹⁸ épületébe szorult. A második bécsi döntést követően az iskola felvette gr. Majláth Gusztáv Károly püspök nevét, és 1941 augusztusában visszatért a csíkszeredai főgimnáziumba, azonban a diáklétszám növekedése és a helyhiány miatt 1942–1948 között ismét a régi-új helyszínen, a csíksomlyói Pretóriumban volt kénytelen működni.¹⁹

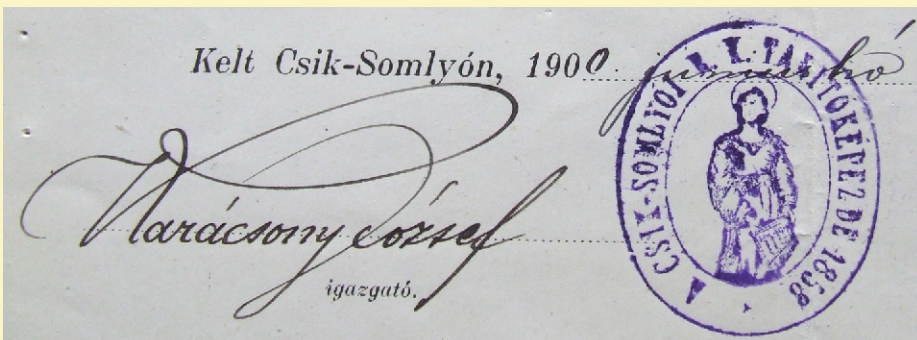
P. Simon Jukundián igazgató kézjegye és a tanítóképző pecsétjének füstös lenyomata 1875-ből²⁰

A romániai oktatás 1948. évi átszervezése nyomán a tanítóképző felekezeti jellege megszűnt, 1949–1955 között pedig ismét új székhelyen, ezúttal a csíkszeredai Polgári Leányiskola²¹ épületében, és új néven (Csíkszeredai Pedagógiai Iskola) folytatta működését. Ilyen néven is szűnt meg 1956-ban, de már a csíkszeredai gimnázium épületében. Hasonló sors várt a többi magyar tanítóképzőre is. A hivatalos indoklás szerint tanítóból „túltermelés” volt, így indokolatlanná vált a képzők fenntartása. 1955–1957 között rendre szűntek meg a neves állami vagy felekezeti pedagógiai intézetek: előbb Székelykeresztúron, aztán Csíkszeredában, Brassóban, Kézdivásárhelyen, Aradon, Szászrégenben, Temesváron, Lugoson, Szatmárnémetiben, Zilahon és Bákóban.²²

Közel 100 éves története során a csíksomlyói tanítóképző kilenc évtizedig volt római katolikus intézmény, de mindvégig magyar tannyelvű iskola maradt. Működése alatt 1296 tanítónak adott oklevelet, köztük olyan híres diákoknak, mint **Domokos Pál Péter** (1901–1992) néprajzkutató²³, **Nagy Imre** (1893–1976) festőművész²⁴, **id. Haszmann Pál** (1902–1977) néprajzkutató-helytörténész.²⁵

A fondot alkotó iratanyag jellemző irattípusai: a tanítóképző és a fenntartó

Karácsony József igazgató kézjegye és a tanítóképző bélyegzőjének lenyomata 1900-ból²⁶

egyházi hatóságok (Erdélyi Püspökség, Erdélyi Római Katolikus Státus) közötti hivatali levelezés, igazgatói jelentések, pedagógiai tanácsulések jegyzőkönyvei, vizsgajegyzőkönyvek, tantervek, óraelosztások, iskolai bizonyítványok, anyakönyvi kivonatok, ösztöndíjkérelmek, könyvelési iratok, számadások. A regiszterek az iskolai fondok jellegzetes típusait képviselik: iktatókönyvek, anyakönyvek, tanári értekezleti és diák önképzőkori jegyzőkönyvek, iratkozási és osztálynaplók.

F 179 A csíksomlyói római katolikus tanítóképző iratai (évkör: 1858-1959; mennyiség: 910 irattári egység, 4,80 fm.; leltárszám: 979; magyar, román, latin és német nyelvű iratok)

Bicsok Zoltán levéltáros

1. Az 1774–1847 közötti időszakban, tág értelemben normaiskolának neveztek mindazon iskolákat, amelyekben az ún. normamódszert alkalmazták, függetlenül attól, hogy folyt-e bennük tanítóképzés vagy sem. – Szabó Kálmán Attila: *Népoktatás és tanítóképzés*. In: Az erdélyi magyar tanító- és óvóképzés évszázadai 1777–2000. Szerk.: Szabó Kálmán Attila. Marosvásárhely, 2009. 43.
2. Az ún. normamódszer újdonsága, hogy a tanító egy időben az egész osztállyal foglalkozik; a tanulnivaló elsajátítása közös, fennhangon történő olvasással, memorizálással történik; az ismereteket táblázatokba foglalva kell rögzíteni; egy-egy meghatározást, szabályt a kulcsszavak kezdőbetűjének memorizálásával kell bebiáfolni. A több hiánysággal, hibával bíró módszer rövid időn belül számosan bírálták (köztük Kazinczy Ferenc 1798-ban, tankerületi felügyelői minőségében), különösen a protestáns iskolák, és a visszavonását kérték. Erdélyben a normamódszert elsőként a nagyszombati árvaházban alkalmazták, 1772-ben. – Fináczy Ernő: *Az újkori nevelés története*. Budapest, 1927. 336-337, 352-353.; Szabó Kálmán Attila: i. m. 36.
3. Az 1760-as évek közepétől az erdélyi isko-

laügyben illetékes udvari intézmények egyre többször foglalkoztak a Nagyfejedelemség oktatási állapotaival, a felekezeti erőviszonyaival, illetve a katolikus egyház helyzetével. Az illetékesek több esetben is aggodalommal állapították meg, hogy reformokra van szükség. A birodalmi érdekek (egységes oktatási rendszer meghonosítása a birodalom egész területén, hasznos állampolgárok nevelése, az alacsony néprétegek kulturális színvonalának emelése, a görögülényen közigazgatás érdekében a birodalom legfejlettebb nyelvének, a németnek az elterjesztése) csakhamar mélyreható változásokat eredményezett az oktatásban, melyek a tanítóképzés területén is éreztették hatásukat. – Fináczy: i. m. 351.

4. Ez csak német nyelvű tanítókat képezett.
5. Az erdélyi katolikus lakosság zömében magyar, kisebb rész román anyanyelvű volt.
6. A szűken értelmezett Erdély területén a későbbiekben sem létesült római katolikus fiú tanítóképző. Ugyan létrejöttek állami képzők Déván, Kolozsváron, Székelykeresztúron (1870, 1871), szerveztek egy katolikus tanítónépzőt is Nagyszébenben (1896), alakult két protestáns intézet is Sepsiszentgyörgyön és Nagyenyeden (1900, 1917), mégis a csíksomlyói (utóbb csíkszeredai, kézdivásárhelyi, marosvásárhelyi székhelyű) intézet maradt az erdélyi egyházmegye egyetlen fiú tanítóképzője.
7. Az épület ma már nincs meg (Szék u. 152.).
8. Kardalus János: *A csíki tanító- és óvónépzés rövid története*. In: Az erdélyi magyar tanító- és óvónépzés évszázadai 1777–2000. Szerk.: Szabó Kálmán Attila. Marosvásárhely, 2009. 159.
9. A későbbi árvaház, jelenleg Szent István Kollégium épülete. A költözködést az tette lehetővé, hogy 1888-ban a gimnázium bentlakása átköltözött a megüresedett Pretóriumba (Székház).
10. Ez tulajdonképpen a csíksomlyói katolikus elemi fiúiskola volt, amely eddig a Ferenc-rend vezetése alatt állt, 1898-tól pedig a tanítóképző része lett.
11. Napjainkban az épületet (Szék u. 144.) még a Megyei Kórház Fertőző Osztálya használja, bár a katolikus egyház visszakapta.
12. Kocsis Lajos: *Erdélyi menekültek Debrecenben 1916 őszén*. In: Erdélyi Múzeum. 2003/3-4. szám. 92.
13. CsLt, F 179. A csíksomlyói római katolikus tanítóképző iratai, 1916/13, 3. lap.
14. CsLt, F 179. A csíksomlyói római katolikus tanítóképző iratai, 1916/27, 17. lap.
15. CsLt, F 179. A csíksomlyói római katolikus tanítóképző iratai, 1920/2, 7. lap.
16. A mai Márton Áron Elméleti Líceum épülete, Márton Áron u. 80.
17. A mai Nagy Mózes Elméleti Líceum épülete, Kanta u. 23.
18. A mai Unirea Nemzeti Kollégium épülete, Mihai Viteazul u. 17.
19. Mivel 1944/1945-ben a tanítóképzőnek mindössze 6 végzős diákja volt, összevonták őket a gyergyószentmiklósi Szent Erzsébet Tanítónépzőből jelentkező 14 végzős diáklánnyal, így alakult ki a 20 tagú végzős osztály. A következő tanévben elkülönítették a fiú- és lányhallgatókat, így rövid ideig két pedagógiai intézmény működött Csíksomlyón, a Majláth Tanítóképző a Székházban és a Szent Erzsébet Tanítónépző és Leánynevelde a zárdában.
20. CsLt, F 179. A csíksomlyói római katolikus tanítóképző iratai, 1870–1886/1, 7. lap.
21. A mai Petőfi Sándor Általános Iskola épülete, Petőfi u. 40.
22. Szabó Kálmán Attila: i. m. 95.
23. Domokos Pál Péter az első világháború idején diákja, és utóbb, 1926–1929 között tanára is volt az iskolának.
24. Zsögödi Nagy Imre 1910–1914 között volt képzős diák.
25. Id. Haszmann Pál 1921-ben Csíksomlyón szerzett néptanítói oklevelet.
26. CsLt, F 179. A csíksomlyói római katolikus tanítóképző iratai, 1900/9, 2. lap.

*Juhelhányás Csikmadarason
Lásd cikkünket a 6. oldalon.*